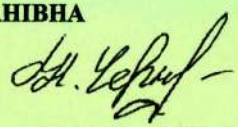
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ЧЕРНИШЕВИЧ НАТАЛІЯ ІВАНІВНА



УДК 394. 2 (477) «18/19»

МАСОВЕ НАРОДНЕ СВЯТО ЯК КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ ДІЙСТВО В УКРАЇНІ (друга пол. XIX – поч. XX СТ.)

26.00.01 – теорія й історія культури

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата мистецтвознавства

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури України, м. Київ.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор **Стрельчук Вікторія Олександрівна,** Київський національний університет культури і мистецтв, професор кафедри режисури естради та масових свят.

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, доцент **Фадєєва Катерина Володимирівна**, Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського, доцент кафедри загального та спеціального фортепіано;

кандидат історичних наук, **Гаєвська Тетяна Іллівна,** Інститут культурології Національної академії мистецтв України, старший науковий співробітник.

Захист відбудеться «27» грудня 2013 року о 16.^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36).

Автореферат розісланий «26» листопада 2013 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За всіх часів свято як універсальна категорія людського буття об'єднує людей та охороняє цінності, навколо яких суспільство організовує свою життєдіяльність. Позначені спільними рисами, святкові традиції різних народів унікальні й неповторні. Українська гуманітарна наука більше уваги приділяє історії свята і значно менше – його художньо-естетичним особливостям. У пострадянській Україні гостро постала проблема відродження традиційних і створення нових масових народних свят, які пробуджують творчу енергію соціуму, сприяють розвитку мистецтв, стимулюють механізм трансформації художніх традицій, їхню адаптацію до нових історичних умов. Обставини багатовікового бездержавного існування України були несприятливі і для практичного розвитку, і для теоретичного дослідження феномена масового народного свята. У другій половині XIX – на початку XX ст. ще активно функціонували свята календарного циклу, ґрунтовно і всебічно досліджені у вітчизняному народознавстві й мистецтвознавстві; водночас зароджувалися нові концепти й художні форми громадського масового народного свята, які досі не вивчалися.

Проблема мистецтвознавчого дослідження має певні традиції вивчення. Її джерельну базу становлять: записки, повідомлення, мемуари, народознавчі матеріали зарубіжних і вітчизняних істориків, етнографів, мандрівників, письменників В. Антоновича, Г. де Боплана, Л. Диякона, М. Закревського, К. Зіновіїва, В. Іконникова, І. Каманіна, В. Камінського, М. Лебединцева, М. Максимовича, А. Маркевича, А. Свидницького, В. Слепцова, К. Трильовського, Д. Щербаківського, Х. Ящуржинського; теоретичні розробки різних аспектів традиційних народних свят – праці Є. Анічкова, А. Афанасьєва, В. Балушка, В. Борисенко, Ф. Буслаєва, А. Веселовського, Ф. Вовка, О. Воропая, М. Грушевського, О. Дея, В. Жайворонка, С. Килимника, М. Костомарова, О. Курочкіна, А. Макарова, В. Міллера, О. Потебні, В. Проппа, А. Пономарьова, В. Попова, В. Скуратівського, І. Снєгірьова, В. Соколової; напрацювання істориків культури й мистецтвознавців М. Бахтіна, Л. Виноградової, Д. Генкіна, Т. Гаєвської, С. Грици, А. Гуменюка, К. Жигульського, В. Кісіна, Я. Ковальського, А. Коновича, Д. Лихачова, Ю. Лотмана, А. Некрилової, А. Обертинської, В. Пащенка, Г. Скрипник, Д. Степовика, К.Фадєєва та ін. Нерівномірність наукового висвітлення різних форм масових народних свят означеного періоду й зумовила вибір теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в межах комплексної програми наукових досліджень Київського національного університету культури і мистецтв «Трансформаційні процеси в культурі та мистецтвах України» (Державний реєстраційний номер № 107U009539), відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії мистецтв КНУКіМ.

Мета дослідження – виявити особливості, основні тенденції та напрямки масового народного свята як культурно-мистецького дійства в Україні другої половини XIX – початку XX ст.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань:**

- визначити науково-теоретичні підходи до проблеми масового народного свята як культурно-мистецького дійства;
- здійснити термінологічний аналіз предметної сфери масового народного свята як культурно-мистецького дійства, уточнити класифікацію та функції свята;
- охарактеризувати трансформації змісту й форми європейського масового свята в його історичному розвитку;
- розглянути календарну обрядовість як джерело традиційних масових народних свят українців означеного періоду;
- дослідити роль традицій свят Києва в розвитку міських свят другої половини XIX – початку XX ст.;
- висвітлити інноваційні художні форми загальноукраїнських і регіональних громадських свят.

Об'єкт дослідження – масове народне свято другої половини XIX – початку XX ст.

Предмет дослідження – традиційні та інноваційні художні форми масового народного свята як культурно-мистецького дійства другої половини XIX – початку XX ст.

Географічні межі дослідження охоплюють територію України.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи: аналітичний – для здійснення термінологічного аналізу предметної сфери масового народного свята як культурно-мистецького дійства; системний – для аналізу комплексу використаних джерел та узагальнення результатів дослідження; історико-порівняльний – для виявлення типології масових народних свят в Україні, аналізу динаміки їхнього розвитку і трансформацій; мистецтвознавчий – для дослідження художніх особливостей мистецьких домінант масових свят; діяльнісний метод використовувався для окреслення діяльності людей у масовому святі, визначенні взаємодії учасників свят із зовнішнім середовищем; аксіологічний – для виявлення цінностей масових народних свят, їх відображення, розвитку; соціокультурний метод дав змогу відстежити єдність культури та вивчення масового народного дійства в Україні другої половини XIX – початку XX ст.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше:

- виявлено особливості розвитку масового народного свята як культурно-мистецького дійства в Україні другої половини XIX – початку XX ст.;

- уточнено й конкретизовано основні поняття дослідження: «свято», «святковість», «масове народне свято», «обряд», «традиція», «культурно-мистецьке дійство», а також класифікацію та функції свят;
- охарактеризовано зародження і трансформації змісту та форми європейського масового свята в його історичному розвитку;
- розглянуто календарну обрядовість як джерело традиційних масових народних свят українців другої половини XIX – початку XX ст.;
- досліджено традиції свят Києва в розвитку міських свят означеного періоду;
- висвітлено інноваційні художні форми загальноукраїнських та регіональних громадських свят.

Практичне значення дослідження. Основні положення і висновки, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в розробці лекційних курсів і спецкурсів, навчальних програм із мистецтвознавства, під час написання історії художньої та святково-дозвіллєвої культури, а також у практичній діяльності режисерів сучасних масових свят.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею, у якій найважливіші наукові результати отримані автором особисто. Усі публікації автора з теми дисертації одноосібні.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом публікації матеріалів у наукових виданнях та у виступах на Міжнародній науково-практичній конференції «Фундаментальні прикладні дослідження рекреаційно-дозвіллєвої сфери в контексті євроінтеграційних процесів» (Київ, 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми формування професійних потреб особистості в умовах змін освітнього і культурного середовища в Україні» (Київ, 2009); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Роль митця і традиційних інститутів мистецтва за умов всезростаючого впливу культурних індустрій» (Київ, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті професора Володимира Кірсанова (Київ, 2009); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Українська культура XXI ст.: стан, проблеми, тенденції» (Київ, 2010), Всеукраїнській науковій конференції «Соціальні комунікації: стан, проблеми, тенденції» (Київ, 2012).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображені у семи одноосібних публікаціях, п'ять із яких – у фахових наукових виданнях України.

Структура та обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел (219 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 181 сторінка, із яких 163 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, указано на її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт і методи дослідження, охарактеризовано його джерельну базу, розкрито новизну та практичне значення, наведено відомості про апробацію результатів дослідження, структуру й обсяг роботи.

У **першому розділі – «Масове народне свято в сучасному науковому дискурсі»** – досліджено стан наукової розробленості означеної проблеми, здійснено термінологічний аналіз предметної сфери масового народного свята, уточнено класифікацію та функції свята, визначено методологію дослідження; розглянуто основні підходи до вивчення масового народного свята в культурі України другої половини XIX – початку XX ст.

Теоретичною основою дисертації є наукові здобутки філософського, мистецького, історичного, культурологічного змісту, що дали змогу осмислити розвиток масового народного свята як культурно-мистецького дійства в Україні другої половини XIX – початку XX ст.

За роки незалежності України в державі напрацьована певна база юридичних документів (Закони України «Про культуру», «Про театри і театральну справу» та ін.), що регламентує ставлення до масових народних свят і є підґрунтям проведення єдиної державної політики в галузі театрального мистецтва, зокрема, зберігання й розвитку масових свят.

Процес осмислення феномена свята на теренах Європи започаткували давньогрецькі філософи. Так, Платон визначав свято як явище, що інтегрує мистецтво й життя і є потужним засобом виховання. Аристотель ототожнював поняття «свято» і «високе дозвілля» як діяльність і як стан; філософ трактував свято як естетичне заняття вільних людей, спрямоване на самовдосконалення і пізнання істинного щастя. У трактуванні античних мислителів свято є набутком вільного громадянина та вільного суспільства.

З'ясовано, що вивчення феномена свята розпочалося у 30-ті роки XIX ст. Праці І. Снєгірьова «Русские простонародные праздники и суеверные обычаи», І. Сахарова «Сказания русского народа», А. Терещенка «Быт русского народа» та ін. визначили описовий напрямок у російській науці про свято, проте не створили цілісної теорії свята взагалі й російського свята зокрема. Першу спробу вивести загальну теорію свята в російській науці здійснили у другій половині XIX ст. представники міфологічного напряму – О. Афанасьєв, Ф. Буслаєв та ін. Так, О. Афанасьєв, автор «солярної» концепції свята, пояснював його походження і світоглядний сенс залишками дохристиянської релігії слов'ян – релігії поклоніння сонцю. З наміром довести, що дохристиянська святкова обрядовість виражала тільки певні природні, переважно –

небесні явища, дослідник виводив із процесу святкового обрядотворення соціальний фактор. Позитивним у дослідницькій діяльності О. Афанасьєва є обґрунтування «нового методу міфотлумачення», що базується на свідченнях мови. Ф. Буслаєв у праці «Бытовые слои русского эпоса», на відміну від О. Афанасьєва, наголошував, що міфологія природи певним чином підпорядкована календарним святам народного побуту, і відзначав важливість чинника природно-кліматичних умов, способу життя та інших у формуванні характерних рис слов'янського свята. На противагу дослідникам міфологічної школи, які підкреслювали національну своєрідність свята, представники «школи запозичень» намагалися довести спорідненість російських і західноєвропейських свят. А. Веселовський у праці «Румынские, славянские и греческие колядки» стверджував, що російські «святки» – це римські сатурналії, прищеплені на ґрунті російської культури через посередництво скоморохів. Приклади аналогій між слов'янськими і західноєвропейськими обрядами та святами навів Є. Анічков у праці «Весенняя обрядовая песня на Западе и у славян». В. Міллер у дослідженні «Русская Масленица и западноевропейський карнавал» здійснив спробу довести тотожність цих свят, при цьому ігноруючи суттєві відмінності.

В українській етнографії першим дослідженням свят є праця К. Сементовського «Замечания о празниках у малороссиян» – систематизований народний календар, створений на матеріалі Лівобережної України. Праця М. Максимовича «Дни и месяцы украинского селянина» відрізняється від розвідки К. Сементовського широтою охоплення матеріалу й дослідницьким характером. І все ж М. Максимович, присвятивши святковій обрядовості один із розділів свого дослідження «Записки о Полтавской губернии», його попередники (М. Арандаренко, К. Сементовський) та послідовники (М. Маркевич, В. Милорадович, П. Чубинский, та ін.), не створили загальної теорії масового народного свята.

Ідеї О. Потебні, який, як і М. Костомаров, І. Срезнєвський, М. Сумцов, належав до міфологічної школи, сформульовані, зокрема, у праці «Объяснение малорусских и сродных народных песен», дали підстави виявити семантику цілого комплексу художніх образів і символів народних святкових обрядів – у пісні, танці, пантомімі, іграх, театралізованих драматичних дійствах. Використовуючи запропонований ученим структурно-типологічний метод, музичну складову святкових обрядів досліджували К. Квітка, Ф. Колесса, та інші українські етномузикознавці.

Естетичні аспекти народного свята розробляли Ф. Вовк, Я. Головацький, В. Гнатюк, М. Грушевський, А. Метлинський, І. Франко, В. Шухевич, які зосереджували увагу на регіональній специфіці святкових обрядів, розкритті їхнього міфологічного й історичного коріння, семантики, трансформації художньої образності та ін. Однак, попри ґрунтовну дослідженість різних аспектів феномена народного свята, в українському народознавстві й мистецтвознавстві другої половини XIX – початку XX ст. досі не було створено цілісної теорії

свята. Тогочасні народознавчі студії позначені певною однобічністю: етнографи й фольклористи майже не досліджували міське масове свято українців, яке, зазнавши значних трансформаційних впливів культур домінуючих держав, зберігало певні риси національної і місцевої своєрідності.

Фрагментарні відомості про міське свято, зокрема, про масове свято Києва, який і в другій половині XIX ст. зберігав своє значення історичного центру української культури, містять праці П. Борзаківського, М. Закревського, М. Захарченка, В. Іконникова, І. Каманіна, П. Лебединцева, К. Фоменка. З'ясовано, що витоки масового міського свята українців нерозривно пов'язані зі святковістю Києва – «матері міст руських». За період від заснування міста і майже до кінця X ст., коли панувала язичницька релігія, поселення полян на правому березі Дніпра перетворилося на політичний, релігійний, адміністративний і культурний центр могутньої давньоруської держави. Спорудивши в Києві пантеон язичницьких богів, князь Володимир підніс вірування окремих регіонів до рівня загальнодержавної релігії. У київському пантеоні – місці, яке стало релігійним центром Давньої Русі, відбувалися найбільші, наймасовіші дохристиянські свята наших предків, обрядовість яких, вірогідно, складалася з урочистих процесій, заклання жертовних тварин, загальної учти-братчини з участю князя, волхвів, дружини мешканців Києва і представників племен, землі яких входили до складу Київської Русі. Святкове застілля супроводжувалося грою на музичних інструментах, виступами співців-боянів та скоморохів. Поряд із святковими бенкетами-братчинами в Києві побутували й поминальні урочистості – тризни, що складалися з двох частин: скорботної, коли померлого оплакували, і радісної, коли небіжчика мовби закликали повернутися до життя, приєднатися до веселих ігрищ, забав, змагань. Тризни на могилах князів та уславлених воїнів перетворювалися на масові театралізовані свята.

Прийняття християнства знаменує початок нового етапу в історії міських свят. Нова святкова обрядовість відрізнялася від традиційної добре розробленою святковою ритуалістикою, запозиченою з Візантії, що містила такі елементи, як церковна процесія, ікона, культ мощів, відмінна від язичницької символіки, жестів тощо. Нове релігійне свято відрізнялося від традиційного й місцем проведення. Язичницькі свята відбувалися переважно на лоні одухотвореної природи, християнські – у замкнутому просторі церкви. Спеціальний устав князя Володимира суворо забороняв молитви біля води, у священних гаях, а також «бісівські ігрища», оргіастичні танці, маскування тощо, однак нових правил святкової поведінки навряд чи дотримувалися навіть при княжому дворі, про що свідчать княжі учти, які проходили традиційно – із піснями рапсодів, скоморохами, танцями, іграми, забавами. Окрім бенкетів-братчин, специфічним різновидом яких були «почесні бенкети», релігійних свят, визначених церковним календарем, у прадавньому Києві відбувалося й чимало інших свят, приводом для яких були перемоги над ворогами, початок і завершення

будівництва храму чи якоїсь іншої важливої для міста споруди, перенесення мощів, посадження князя на «золотий престол», родинні свята князівської династії, – обрання митрополита, прийом іноземних гостей. Важливим елементом комплексу київської святковості домонгольської доби були громадські бенкети (на честь князя чи з інших приводів), які влаштовували городяни, а також традиційні свята народного календаря, що, усупереч церковним заборонам, гучно й масово проводились за міськими валами, у священних гаях, на берегах водойм.

Масові народні календарні свята, до яких прив'язувалася християнська святковість, складали основу міських свят і після розпаду давньоруської держави, коли Київ, утративши значення політичного центру, увійшов, разом з іншими українськими землями, до складу Великого князівства Литовського і Руського, а потім – до Речі Посполитої. Для міських свят цих історичних періодів притаманні театралізовані урочистості, паради міського ополчення, церковні служби, хресні ходи, масові гуляння. Проте свято Києва не було об'єктом спеціальних наукових досліджень і в 20-ті роки XX ст. та в подальші десятиліття. Лише 1983-го року побачила світ колективна монографія «Свята та обряди трудящих Києва», у якій цю проблему вперше було поставлено й досліджено В. Балушком, О. Курочкіним, Б. Поповим, та ін.

Переважну більшість радянської літератури, присвяченої феномену свята, складають теоретичні роботи, як-от колективні збірники «Свята праці і достатку» та «Нові обряди» російських мистецтвознавців В. Гагіна, Д. Генкіна, Є. Гершуні, Б. Глана, А. Коновича, М. Розовського, Л. Тульцевої, істо-риків культури М. Айзенберга, М. Бахтіна, В. Брабича, А. Гуревича, Д. Каллістова, Д. Лихачова, А. Мазаєва, А. Некрилової, О. Орлової, В. Проппа, В. Соколової, А. Чечетіна, а також українських фольклористів, етнографів, істориків культури й мистецтвознавців В. Балушка, В. Борисенко, С. Грици, О. Дея, О. Курочкіна, Б. Попова, М. Поповича, Г. Скрипник, В. Скуратівського та ін., що містять чимало продуктивних ідей, які потребують критичного переосмислення з позицій сьогодення.

Процес вивчення традиційного масового народного свята українців актуалізувався в пострадянську добу, коли до наукового обігу було повернуто цілий ряд народознавчих праць – Ф. Вовка, О. Воропая, М. Грушевського, С. Килимника, М. Максимовича, М. Маркевича, В. Милорадовича та ін. Дослідження української святковості В. Борисенко, М. Гримич, С. Грици, В. Жайворонка, А. Іваницького, О. Курочкіна, Г. Лозко, А. Макарова А. Пономарьова, Г. Скрипник, М. Ткача об'єднує прагнення відродити національні традиції святкування, представити українські свята календарного й родинного циклів у цілісності і взаємодії, розмаїтті регіональних ознак, очистити від ідеологічних нашарувань доби тоталітаризму. Осмислення феномена масового народного свята розпочалося в українському мистецтвознавстві у другій половині XX – на початку XXI ст.,

що засвідчують праці Ю. Афанасьєва, А. Горбова, Н. Донченко, С. Деркач, О. Зінькевич, О. Клековкіна, М. Мельник, А. Обертинської та ін. Попри безперечні здобутки у вивченні художніх та інших аспектів масових народних свят другої половини XIX – початку XX ст., слід відзначити, що святковість цього історичного періоду висвітлена однобічно.

У дисертації розкрито різні підходи до розуміння сутності поняття свята. Воно розглядається як вільний від роботи день, пустий, порожній, нічим не зайнятий. Окремі аспекти теми представлені в термінологічних словниках з театрального мистецтва і суміжних галузей знань та в наукових статтях. Уточнено зміст базових понять «культурно-мистецьке дійство», «свято», «обряди», «свята календарного циклу», «народний театр», «парубоцькі і дівоцькі молодіжні громади», «козацькі свята», «українські ярмарки», «культурно-спортивні свята». З'ясовано, що свято є багатофункціональним культурним феноменом, органічним виявом і засобом утвердження основних цінностей та ідеалів, які надають сенс людському життю і є засадничими і найбільш характерними для певної соціальної групи й народу в цілому. Через оновлення цінностей, нагадування про важливі (міфологічні, історичні) події, свято слугує потужним механізмом духовного єднання, передавання культурних традиції, здійснення культурної самоідентифікації етносу.

Масове народне свято є складним дієвим феноменом, що оптимізує художню творчість, активізує всі види народного мистецтва, забезпечує оновлення й постійне збагачення традиційних художніх цінностей. Органічною властивістю масового народного свята є театралізація, що пояснюється природою народного свята, його ігровим характером: свято проводиться за певним сценарієм, що традиційно передається від покоління до покоління в усній формі. Реалізація сценарію передбачає розподіл ролей, використання драматичних сцен, пантоміми, синкретичних сюжетних хороводів, пісень, танців, маскування, ляльок, символічної атрибутики, засобів карнавально-сміхової народної культури.

Виявлено, що масове свято «для народу» завжди має конкретного замовника і професійних виконавців, чим принципово відрізняється від масового народного свята: народне свято є творчим самовиявом етнокультури, а масове свято «для народу» – інструментом, за допомогою якого владні чинники намагаються і нині маніпулювати масовою свідомістю, з метою реалізувати певні соціальні та ідеологічні програми.

У процесі дослідження встановлено, що до масових народних свят належать такі види: народні, державні, церковні, громадські, корпоративні (сільські й міські). Відповідно до цього уточнено й конкретизовано класифікаційну схему. Класифікуючи свята, які відбувалися в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. за ознакою їх етнонаціонального характеру, виділено такі групи: традиційні масові свята календарного циклу; ярмаркові свята; загально-

українські й регіональні громадські свята – культурно-мистецькі та культурно-спортивні.

З'ясовано, що рівень дослідженості цих свят різний: активно вивчалися масові свята народного календаря, починаючи з 40-х років XIX ст.; дослідження культурно-спортивних масових свят, які активно функціонували в Західній Україні – в період з кінця XIX до 30-х років XX ст.; ґрунтовне вивчення культурно-мистецьких та ярмаркових свят українців було заборонено в радянську добу й розпочалося тільки у 90-х роках XX ст.

У другому розділі – «Становлення масового народного свята в соціокультурному процесі», який складається з двох підрозділів, досліджено особливості народних масових свят другої половини XIX – початку XX ст.

У підрозділі 2.1. – «Зародження і трансформації видовищної форми європейського масового свята» – проаналізовано трансформації видовищної форми європейського масового свята, висвітлено сутність форм масових народних свят. Видовищна форма, яка була в Давній Греції адекватною народному святу, трансформувалася на культурному ґрунті Римської імперії в офіціозні форми, сповнені зовнішнього блиску й позбавлені глибокого художнього змісту. Якщо народне грецьке свято стало джерелом драматичного мистецтва – трагедії та комедії, то римське свято трансформувалося в помпезні видовища апофеозів, тріумфів, гладіаторських боїв, що було зумовлено державною політикою «хліба і видовищ». Ці тенденції, характерні для язичницького римського свята, знайшли свій подальший розвиток у святковості християнізованої Візантії, для якої у IV – першій половині XVII ст. було характерне масове захоплення іподромними видовищами й занепад театру (зміст відійшов на другий план, поступившись місцем видовищності). Модель помпезного видовищного офіціозного свята «для народу», сформована в Римській імперії, насаджувалась починаючи з епохи Петра І і в Російській імперії, поширюючись на територію українських міст.

Окрім офіціозних святкових видовищ «для народу», у Давньому Римі побутували і традиційні народні свята – Сатурналії, Флорарії, Розалії та ін., що послужили прообразом європейського карнавалу – антипода церковних і державних свят Середньовіччя. На період свята карнавал, певною мірою реалізуючи компенсаторно-регулюючу функцію, забезпечував максимум свободи самовираження, якої потребувало середньовічне суспільство. На українському ґрунті не викристалізувалося масове народне свято з такими характерними ознаками європейського карнавалу: усталений сюжет, рушієм якого був конфлікт між карнавалом і постом («битва карнавалу з постом»); постать блазенського короля – головної дійової особи карнавального дійства та ін. Однак і українському масовому народному святу притаманна карнавальність, що виявлялася насамперед у «перевернені» наявних у суспільстві відносин та установок, в ігровому характері свята, у маскуванні, максимальному вияві народної сміхової культури.

У підрозділі 2.2. – «Календарна обрядовість як джерело традиційних масових народних свят українців» – з'ясовано, що зародження і розвиток масового народного свята українців пов'язано із землеробською календарною обрядовістю й усталеними місцями проведення свят – потужними племінними й міжплемінними святилищами з культовими атрибутами. Упродовж довготривалого процесу християнізації народного календаря традиційні (язичницькі за своєю сутністю) свята зазнали значних трансформаційних змін, проте, незважаючи на довготривалість процесу християнізації, втручання церкви й адміністративної влади, в Україні означеного періоду ще активно функціонували масові народні свята на традиційній основі. Народна святковість засвідчила свою високу життєздатність у нових соціокультурних умовах, стимулюючи розвиток усіх видів народного мистецтва. У другій половині XIX – на початку XX ст. важливу роль у збереженні художніх традицій народних свят відігравали парубоцькі й дівоцькі молодіжні громади, які були організаторами та головними виконавцями святково-обрядової частини масових дійств (дохристиянських купальських та інших ігрищ, народно-християнських – різдвяно-новорічних, троїцьких, великодніх свят та ін.). Члени молодіжних громад ретельно готували ролі обрядових вистав («Кози», «Маланки»), цілеспрямовано вдосконалювали свою виконавську майстерність у хоровому й сольному співі, танцях, створювали складні художньо-гімнастичні композиції («Вежа», чи «Дзвіниця» та ін.). У середовищі молодіжних громад постійно оновлювався і збагачувався святковий репертуар, створювалися нові форми видовищного мистецтва та святкової поведінки, що ґрунтувались на традиції. Парубоцькі та дівоцькі громади були тією активною ланкою, яка приводила в дію механізм трансформації святково-обрядових традицій із покоління в покоління.

З'ясовано, що вагомим внеском в історію народної святковості є масові свята запорозьких козаків та цехових ремісників. Козацьке свято військової верстви, базувалося, як і корпоративне свято цехових ремісників, на традиціях народної святковості. Для козацьких свят прикметна яскрава видовищність; засоби театралізації, що їх використовували запорожці, мали специфічні ознаки – парад пішого війська, кавалерії та артилерії, салют із різних видів зброї, використання, окрім церковних корогов, бойових прапорів, бунчуків; характерний одяг, що маркував учасників свята як представників військового стану, поєднання елементів військової ритуалістики з церковною, що посилювало емоційний вплив на учасників і глядачів. Встановлено, що традиції козацького свята вплинули на розвиток масового загальноміського свята українців, організаторами якого виступали уряди самоврядних міст. Так, складаючи більшість міського населення Слобожанщини, козацтво разом із цеховими ремісниками визначало концепти й художні домінанти міського свята, забезпечувало у процесі своєї святкової діяльності тяглість культурних традицій. До великих календарних свят запорожців і цехових ремісників прив'язувались найважливіші

корпоративні свята – вибори козацької та цехової старшини, прийняття нових членів до запорозького війська та прийняття підмайстрів у майстрів («визволка») у ремісничому середовищі. Корпоративні свята запорожців і цехових ремісників, відрізняючись фаховою мотивацією, обрядовістю і символікою, мали спільну основу – традиції народного свята.

На соціокультурні процеси другої половини XIX ст. значно вплинули урядові реформи, найголовнішою з яких була відміна кріпосного права, будівництво залізниць, розвиток промисловості, торгівлі, інтенсифікація сільського господарства, бурхливі демографічні процеси. Усе це значною мірою позначилося на розвитку етнонаціональної культури народного свята, витіснивши його на околиці міст або й зовсім обмеживши побутування селянським середовищем. Проте це не означає, що українське масове народне свято завжди було тільки селянським, – і на теренах українських міст виникали нові форми свят, розвивалася своєрідна культура міського святкування, акумулюючи форми традиційного землеробського, козацького й ремісницького свят.

Важливе місце у святах українців займали ярмарки. Відкриття ярмарків часто приурочувалося до релігійних свят, що надавало їм значення календарних. Ярмаркування усвідомлювалося народом і як торгово-економічна, і як святково-дозвіллєва діяльність. Під час великих ярмарків, що тривали до 20–30 днів, розгорталося ігрове святкове дійство, карнавальне за своїм характером. У його програмі відбувалися вистави вертепного театру, виступи троїстих музик, кобзарів, лірників, співи й танці, обрядові хороводи під час великих календарних свят весняного циклу (Трійці чи Великодня), а також виступи самодіяльних і професійних артистів, циркачів, різнорідні ігри, змагання, катання на гойдалках, каруселях. Специфічна карнавальна атмосфера ярмарків розкривала потужний потенціал народної сміхової культури. Проте традиційне українське ярмаркове свято зазнавало у другій половині XIX – на початку XX ст. негативного впливу «загальноросійської» масової культури, яка поширювала низькопробні балаганні вистави, атракціони, видовища, що звеличували самодержавство, прославляли перемоги Російської імперії в загарбницьких війнах тощо.

У третьому розділі – «Традиційні та інноваційні форми масових народних свят», який складається із двох розділів, проаналізовано проблематику спадкоємності національно-культурницьких традицій у масових народних святах на рівні модернізації форм, що сприяє оновленню специфіки масових свят, її сучасної загальнонаціональної стилістки.

У підрозділі 3.1. – «Міське свято як нова форма масової святковості» – проаналізовано міські масові свята другої половини XIX – початку XX ст. З'ясовано, що загальноміські масові свята Києва, виокремленню та утвердженню яких сприяло отримання Магдебурзького права (1494), відбувалися з нагоди головних дат церковного календаря – Великодня, Маковія, Водохреща та ін. У процесі святкового спілкування виникали нові форми

етнонаціонального загальноміського свята і святкової поведінки, типологічно схожі із західноєвропейськими. Владні установи Російської імперії блокували будь-які спроби проведення масових громадських міських свят із чітко окресленим національним характером. Першою подією, яка порушила царські заборони, були урочистості, пов'язані з перевезенням праху Т. Шевченка з Петербурга в Україну. Величезна кількість учасників жалобної ходи в Києві перетворила її на грандіозне видовище. У жалобних церемоніях організатори використали елементи театралізації: домовину поета накрили червоною китайкою, на місці його поховання в Каневі насипали високу могилу. Ці та інші елементи театралізації надали церемоніалу характеру козацького поховання, підкреслили лицарський чин Кобзаря в рецепції його однодумців і народу. У церемоніалі поховання козацька символіка поєднувалась із християнською, яку втілював покладений на домовину терновий вінок. Перепоховання Т. Шевченка в Україні вилилось у грандіозну масову громадську подію, яка стала початком щорічних Шевченківських свят, що відзначались у формах літературно-мистецьких вечорів, «академій» (у Галичині), концертів, різнорідних громадських зібрань і гулянь.

Встановлено, що посмертне вшанування Т. Шевченка витворило новий тип масового народного свята на етнонаціональній основі, концепція, головні ідеї та святкові домінанти якого поширилися і в Західній Україні, де поет був маловідомий за життя: у Галичині й на Буковині великий Кобзар став символом українськості і соборності. Шевченкові роковини були у другій половині XIX – на початку XX ст. загальноукраїнським святом, яке консолідувало націю, розділену між різними державами, збагатило народну святковість новими ідеями та художніми формами. Традиція загальноукраїнського пошанування видатних діячів національної культури поширилася на всіх українських землях, про що свідчать урочистості з нагоди відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві (1903), у яких брала участь і делегація західноукраїнських письменників, а також урочисті святкування ювілеїв М. Лисенка, І. Франка, М. Шашкевича та ін. Ці урочистості сформували новий феномен загальноукраїнського масового культурно-мистецького свята, яке грунтувалося на етнонаціональних традиціях, проте формами святковості та ідейними концептами відрізнялося від традиційного народного свята.

У підрозділі 3.2. – «Концепції та художні форми нових загальноукраїнських і регіональних громадських свят» – виявлено, що у другій половині XIX – на початку XX ст. у Галичині виникли нові форми масового громадського свята. Зокрема, в означений період зародилися культурно-спортивні свята, які усвідомлювались організаторами як загальноукраїнські, оскільки відновлювали традиції козацької святковості («Січові» свята, свята товариств «Луг», «Пласт» та ін.). Потужним ретранслятором загальнослов'янських та генератором нових українських святкових ідей і концепцій у цей час був

Львів. Новий тип масового українського свята на традиційній основі, спільного для всіх українських регіонів і водночас позначеного місцевою своєрідністю, формувався у святковій діяльності «Соколів», «Січей» та інших культурно-спортивних товариств Галичини кінця XIX – початку XX ст. Вони були приурочені не до традиційних народних свят календарного циклу, а до важливих подій української історії, ювілеїв видатних діячів національної культури.

Характерними особливостями січового свята були: прагнення відродити в нових історичних умовах Галичини традиції Запорозької Січі; увага організаторів до естетики зовнішнього декоративного оформлення свята (святковий народний одяг, відзнаки учасників, прапори з портретами визнаних українців – козацьких гетьманів і діячів національної культури, використання сурм, литаврів, барабанів, трембіт, стрільби з вогнепальної зброї під час урочистих ритуалів); театралізація сценарію свята (урочисті марші, паради, присяги, посвяти, використання музичного супроводу під час виконання фізичних вправ).

У **Висновках** узагальнено основні результати проведеного дослідження:

1. Встановлено, що основні тенденції та особливості розвитку масового народного свята як культурно-мистецького дійства в Україні другої половини XIX – початку XX ст. досі ще не були предметом комплексного дослідження. Аналіз стану наукової розробленості означеної проблеми переконав, що системні дослідження масового свята українців у дореволюційному й радянському мистецтвознавстві не здійснювалися. Зібравши значний за обсягом емпіричний матеріал та ґрунтовно вивчивши різні аспекти селянських свят календарного циклу, народознавці й мистецтвознавці майже не приділяли уваги іншим святам – ярмарковому, запорозьких козаків, цехових ремісників, а також міському масовому святу, внаслідок чого цілі пласти народних свят, зокрема громадських нового типу з чітко окресленим етнонаціональним характером, досі залишаються не дослідженими.

2. Трансформація європейського свята в епоху античності відбувалася у такий спосіб: від естетично довершеного, масового свята в Давній Греції, яке було художнім самовиявом народу, до офіціозного помпезного свята в Римській імперії та християнізованій Візантії, яке влада влаштовувала для народу. Давньогрецьке свято формувало життєствердне святкове відчуття, виховувало духовно й фізично розвинених громадян, для яких святкове «високе дозвілля» було самоцінним; святкові видовища Давнього Риму – гладіаторські бої, апофеози, тріумфи, ювілеї – утверджували культ міста й культ імператора, виховували легіонера, воїна-завойовника. Окрім офіціозних свят, у Римі побутували й народні, зокрема сатурналії, від яких бере початок європейський карнавал. В українській традиційній святковості проявилися ознаки античних, грецьких і римських народних свят: хореї – у синкретичних хороводах, розалій –

у русаліях, сатурналій – у карнавальній атмосфері народних свят, сміховій культурі, яка має характерні ознаки європейського карнавалу.

3. Зародження й розвиток масового свята українців нерозривно пов'язані із землеробською календарною обрядовістю та усталеними місцями проведення свят – племінними й міжплемінними святилищами. У народному календарі, зафіксованому етнографами XIX – початку XX ст., збереглися лише окремі обряди й елементи ритуалістики, приуроченої масовим святам; інші були частково переосмислені й використані церквою для християнських відправ, а частково – знищені. Незважаючи на втручання адміністративної влади, в Україні періоду другої половини XIX – початку XX ст. зберігалися й активно відбувалися свята календарного циклу. Магічний зміст прадавньої обрядовості трансформувався в них в естетичний; обряд як первісна драматична форма набув свого подальшого ігрового розвитку. Традиційна основа свят засвідчила свою життєздатність у нових історичних умовах, стимулюючи розвиток цілого комплексу народних мистецтв, – вокальної та інструментальної музики, хореографії, народного театру, ужиткового мистецтва для зовнішнього оформлення свята, а також святкового народного одягу, кулінарії. Важливу роль у збереженні художніх традицій масових народних свят відігравали парубоцькі й дівоцькі молодіжні громади, які були організаторами та головними виконавцями традиційних ролей ігрової частини свят. У досліджуваний період уже не відбувалися козацькі свята, які були знищені після ліквідації козацького стану; разом із ремісничими цехами згасали й корпоративні ремісничі свята. Проте козацька і ремісничa цехова святковість зайняли особливе місце в історії української святково-дозвіллєвої культури (кобзарство як феномен козацької культури, хороводи «Бондарі», «Ковалі», пісні, танці, що виникли в ремісничому середовищі). Вагому роль у структурі масових народних свят відігравали ярмарки, святковість яких носила переважно розважальний характер. Важливі культуротворчі функції українські ярмарки виконували і в другій половині XIX – на початку XX ст.

4. Витоки масового міського свята українців пов'язані зі святковістю Києва – «матері міст руських». У Києві, який протягом 1490–1834-х рр. мав Магдебурзьке право, сформувалося масове загальноміське свято, типологічно близьке до західноєвропейського й водночас позначене національною та місцевою специфікою. У другій половині XIX ст. політика царського уряду у сфері святково-дозвіллєвої культури була спрямована на заборону будь-яких проявів національної й місцевої специфіки. Спираючись на ідеологію офіційної народності, влада насаджувала в Києві загальноросійські «табельні» свята, а також такі свята «для народу», як гуляння на Масницю в балаганних містечках тощо. Світське й церковне офіціозне свято у Києві другої половини XIX – початку XX ст. відзначалося помпезністю, зарегламентованістю, низьким естетичним рівнем. Балаганні видовища пропагували ідеї самодержавства, шовінізму

й мілітаризму. Водночас традиційні міські масові свята («Магдебурзькі церемонії», корпоративні свята цехових ремісників, студентські рекреації та ін.) зникали із київського святкового побуту. Зазнала суттєвих змін і святкова поведінка киян, в окремих випадках трансформуючись у «не-поведінку» (Ю. Лотман) п'яних першотравневих оргій на Шулявці та ін.

5. Стихія масового народного свята зруйнувала всі царські заборони під час жалобних церемоній перепоховання Т. Шевченка в Україні. Ця подія сколихнула всю Україну, перетворившись на грандіозне масове театралізоване (у формі козацького поховання) ритуальне дійство, перебравши на себе найважливіші функції святковості – духовного єднання етносу та відродження головних цінностей в його культурі. Посмертне вшанування Т. Шевченка вплинуло на створення нового типу масового свята етнонаціонального змісту, яке стало у другій половині XIX ст. загальноукраїнським, консолідувавши націю, розділену між різними державами, збагативши традиції народної святковості новими ідеями та художніми формами (літературно-мистецькі свята, «академії» у Західній Україні, концерти та ін.).

6. У другій половині XIX – на початку XX ст. у Галичині виникли й інші форми масового громадського свята. Потужним ретранслятором нових моделей загальнослов'янського свята, ідей та концепцій став у цей час Львів. Принципово новий тип масових спортивних свят сформувалися в Галичині і Буковині завдяки діяльності культурно-спортивних товариств «Сокіл», «Луг», «Пласт», «Січ». Під час їх проведення викристалізувалися ідеї сокільського й січового рухів, сформувався новий тип українця, який віднайшов свою людську гідність і національну ідентичність. Ідея сокільського руху виникла у Празі, вона була підхоплена й розвинена в Галичині; січовий рух відроджував перервану традицію запорозьких свят. Масові культурно-спортивні свята Галичини, як правило, не мали зв'язку з певними датами народного святкового календаря, а приурочувалися до важливих подій української історії, ювілеїв видатних постатей національної культури. Продуктивні художні форми цих свят потребують подальшого мистецтвознавчого дослідження й заслуговують на відродження в сучасній Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кошель Н. І. Малі форми у сценічному мистецтві: сутність, основні поняття / Н. І. Кошель // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. пр. – К. Міленіум, 2008. – Вип.14. – С. 127–135.

2. Кошель Н. І. Календарні обряди як джерело традиційних театралізованих масових свят українців. / Н. І. Кошель // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. пр.: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. У 2-х т. – Вип. 17. – Рівне : РДГУ, 2011. – Т. 2. – С. 59–63.

3. Чернишевич Н. І. Масове театралізоване культурно-спортивне свято в Галичині (кінець XX – початок XXI ст.) / Н. І. Чернишевич // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. пр: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. У 2-х т. – Вип. 18. – Рівне : РДГУ, 2012. – Т. 2. – С. 69–72.

4. Чернишевич Н. І. Трансформація видовищної форми масового свята Давньої Греції, Давнього Риму й Візантії / Н. І. Чернишевич //Вісник КНУКіМ: зб. наук. пр. – Вип. 27 / Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 2012. – С. 213–221. – (Серія «Мистецтвознавство»).

5. Чернишевич Н. І. Діяльність молодіжних громад як чинник збереження мистецьких традицій масових свят Українців (друга половина XIX – початок XX ст.) / Н. І. Чернишевич // Вісник КНУКіМ: зб. наук. пр. – Вип. 26. – К., 2012. – С. 152–161. – (Серія «Мистецтвознавство»).

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Кошель Н. І. Процес сценічної творчості актора у роботі над створенням художнього образу / Н. І. Кошель / Фундаментальні прикладні дослідження рекреаційно-дозвіллєвої сфери в контексті євроінтеграційних процесів: Мат. Міжнар наук.-теорет. конф., Київ, 12 травня 2008 р. – К. : Вид-во КНУКіМ, 2008. – С. 172.

7. Кошель Н. І. Використання малих форм театрального мистецтва у навчально-виховному процесі підготовки студентів-акторів / Н. І. Кошель / Проблеми формування професійних потреб особистості в умовах змін освітнього і культурного середовища в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / за ред. Г. М. Загадарчук, В. М. Галкіна. – К. : КІСКЗ, – 2009. – 298 с.

АНОТАЦІЯ

Чернишевич Н. І. Масове народне свято як культурно-мистецьке дійство в Україні (друга пол. XIX – поч. XX ст.) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства зі спеціальності 26.00.01 – теорія й історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв Міністерства культури України, Київ, 2013.

Дисертація присвячена дослідженню масового народного свята другої половини XIX – початку XX ст. Означений період яскраво відображає зародження нових концептів та художніх форм масового народного свята як культурно-мистецького дійства в Україні. У дисертації вперше здійснюється комплексний аналіз сільських та міських свят, а також досліджена еволюція

календарної святкової обрядовості як джерела традиційних свят українців. У роботі уточнено та конкретизовано функції та класифікацію свят.

Доведено, що зі святом тісно пов'язані такі специфічні явища культурного життя як: звичаї, обрядові комплекси, вчинки, речі, символи, норми громадського й родинного побуту, товариського спілкування, словесні формули і жести, святкові магічні дійства, ворожіння, ігри, забави; охарактеризовано масове народне свято як складний діяльнісний феномен, який оптимізує художню творчість, активізує всі види народного мистецтва, забезпечує оновлення і постійне збагачення традиційних художніх цінностей. З'ясовано, що органічною властивістю масового народного свята є театралізація.

Ключові слова: свято, святковість, масове народне свято, обряд, традиція, культурно-мистецьке дійство.

АННОТАЦИЯ

Чернышевич Н. И. Массовый народный праздник как культурно-художественное действо в Украине (вторая пол. XIX – нач. XX в.) – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств Министерства культуры Украины, Киев, 2013.

Диссертация посвящена исследованию массового народного праздника второй половины XIX – начала XX в. Данный период ярко отображает зарождение новых концептов и художественных форм массового народного праздника как культурно-художественного действа в Украине. В диссертации впервые осуществляется комплексный анализ сельских и городских праздников, а также исследована эволюция календарной праздничной обрядовости как источника традиционных праздников украинцев. В работе уточнено и конкретизировано функции и классификацию праздников.

Доказано, что с праздником тесно связаны такие специфические явления культурной жизни как: обычаи, обрядовые комплексы, поступки, вещи, символы, нормы общественного и семейного быта, товарищеского общения, словесные формулы и жесты, праздничные магические действа, гадания, игры, забавы. С праздником связана важная составляющая материальной культуры, которая охватывает праздничную одежду и украшения, декорации, кулинарию, специальные постоянные и временные сооружения в рамках праздничного пространства, символы, формы пожертвований и т.д. Охарактеризовано массовый народный

праздник как сложный деятельностный феномен, который оптимизирует художественное творчество, активизирует все виды народного искусства, обеспечивает обновление и постоянное обогащение традиционных художественных ценностей. Органичным свойством массового народного праздника есть театрализация, которая возникает из самой природы народного праздника, его игрового характера: оно проводится за конкретным сценарием, который традиционно передаётся из поколения к поколению в устной форме. Реализация сценария предусматривает распределение ролей; использование драматических сцен.

Характерной чертой массового праздника есть то, что он формировался на протяжении столетий стихийно, анонимно, подчеркивая характерные особенности мировоззренческих представлений, хозяйственной деятельности, способа жизни, характера, ментальности народа и его художественной культуры. Этим традиционный массовый народный праздник принципиально отличается от массового праздника «для народа», который всегда имеет конкретного заказчика и исполнителя.

Самая общая классификация массовых праздников: народные, государственные, церковные и общественные праздники (сельские и городские). Классифицируя праздники в Украине второй половины XIX – начала XX в. по их этнонациональному характеру, выделяем такие группы: традиционные массовые праздники календарного цикла; ярмарочные праздники; общеукраинские и региональные праздники: культурно-художественные и культурно-спортивные.

Традиционная основа массовых народных праздников проявила свою высокую жизнеспособность в новых социокультурных условиях, стимулируя развитие целого комплекса народных искусств – песни, танца, народного театра, декоративно-прикладного искусства, – для внешнего оформления места проведения праздника – своеобразного и важного направления эволюции национального зрелищного искусства.

Ключевые слова: праздник, праздничность, массовый народный праздник, обряд, традиция, культурно-художественное действо.

SUMMARY

Chernyshevych N. I. Mass folk festival as cultural artistic performance in Ukraine (second half of the 19th century – beginning of the 20th century) – Manuscript.

Dissertation for the obtaining the scientific degree of candidate of art criticism in speciality 26.00.01 – theory and history of culture. – Kyiv National University of Culture and Arts, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv 2013.

The dissertation is devoted to the research of the mass folk festival as cultural artistic performance of the second part of the 19th century and the beginning of the 20th century. This time period is characterized by the emergence of new concepts and artistic forms of mass folk festival as cultural artistic performance in Ukraine. The dissertation is the first attempt to provide complex analysis of festival customs as a source of traditional festivities of Ukrainians. The verification and concretization of the festivals classifications and functions is presented in the work.

It has been proven that such specific phenomena of cultural life as customs, traditions, norms of civil and family life, friendly communication, conversational formulas and body language, holiday magic, fortune-telling, games and entertainment are closely connected with festivals. Mass folk festival is characterized as a phenomenon of complex activities that optimize peoples' artistic creativity, involves all kinds of folk arts, creates conditions for renewal and constant enrichment of traditional artistic values. It is stated that mass folk festival is based on theatrical performance.

Key words: festival, festivity, mass folk festival, customs, traditions, cultural-artistic performance

Підп. до друку 26.11.2013. Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 0,9. Зам. 271. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.